

Julia Hryszczenko,
doktor nauk pedagogicznych,
starszy współpracownik naukowy
Oddziału Mistrzostwa Pedagogicznego
Instytutu Oświaty Pedagogicznej i Edukacji Osób Dorosłych
Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy
m. Kijów
e-mail: ulia2002@i.ua

ROLA STOWARZYSZEŃ MUZYCZNYCH W KSZTAŁTOWANIU SIĘ I ROZWOJU EDUKACJI MUZYCZNEJ NA UKRAINIE W II POŁOWIE XIX WIEKU

Streszczenie

W artykule są rozważane historyczne i kulturologiczne uwarunkowania kształtowania się i rozwoju edukacji muzycznej na Ukrainie w II połowie XIX wieku. Wyznaczono rolę wiodących działaczy kultury i sztuki oraz założonych przez nich kulturalno-edukacyjnych i oświatowych stowarzyszeń oraz organizacji w kształtowaniu się narodowej szkoły muzycznej.

Słowa kluczowe: edukacja muzyczna, kultura, stowarzyszenia muzyczne, rozwój, kształcenie się, sztuka, teatr.

Wstęp. W poszukiwaniu aktualnych dróg rozwoju kultury muzycznej na Ukrainie na etapie współczesnym ważnym i niezbędny jest ekskurs w ojczyznaną historię pedagogiki muzycznej. Analiza teoretycznych i praktycznych osiągnięć przeszłości pozwala ujawnić najbardziej cenne i progresywne dorobki w dziedzinie edukacji muzycznej.

Znaczne posunięcia się w społecznym i kulturowym rozwoju Ukrainy odbyły się w drugiej połowie XIX wieku. Dokładnie ten okres odznacza się znaczącymi osiągnięciami w dziedzinie edukacji artystycznej, kiedy były założone liczne uczelnie muzyczne. Głównymi ośrodkami edukacyjnymi na Ukrainie Wschodniej w XIX wieku stają się Kijów, Charków i Odesa. Właśnie te miasta były ośrodkami rozwoju

sztuki teatralnej i muzycznej, gdzie otwierają piwersze teatry opery i szkoły muzyczne.

Prześladowania języka ukraińskiego i kultury ze strony władz wywierało zły wpływ na rozwój edukacji, literatury i sztuki. W 1863 roku przez Piotra Wałujewa, ministra spraw wewnętrznych imperium został wydany tajny cyrkularz (okólnik) o zakazie publikacji w języku ukraińskim, szczególnie pedagogicznych. Zgodnie z ukazem emskim (aktem) od 1876 roku na terytorium imperium zabraniał się wówz jakichkolwiek wydawanych za granicą książek i broszur w języku ukraińskim bez specjalnego pozwolenia na to ze strony Głównego Zarządzenia; nie wolno też było organizowywać ani przedstawień scenicznych, ani czytań, także zabraniało się publikowanie tekstów do nót w języku ukraińskim (Грица та ін.. (ред.) 1990: с.5).

Przeciwko przeszkodom, czynionym przez rząd cesarski, kultura ukraińska nadal aktywnie się rozwijała. Po zakazie 1876 roku Ukraińcy, dla których otwarta działalność społeczna była zakazana, a praca literacka – uniemożliwiona przez władze, zwrócili się w stronę przeprowadzenia eksperymentów naukowych, badań z historii języka ukraińskiego, etnografii, i wszystko to po to, żeby udowodnić w sposób naukowy własne prawo na swobodny i naturalny rozwój narodowy. Prace te jednak miały powstawać w języku rosyjskim, przystosowując się do surowej cenzury i prowadząc się głównie w ramach działalności rosyjskich stowarzyszeń naukowych i wydawnictw (Сірополко 2001:с.32).

Liczne stowarzyszenia naukowe, komisje, archiwa, biblioteki, które się pojawiły w drugiej połowie XIX wieku, sprzyjały działalności uczonych na Ukrainie.

Pod koniec lat 1870-ch na Uniwersytecie Kijowskim było założone Historyczne Stowarzyszenie im. Nestora Kronikarza, które miało ogromne znaczenie dla badań w zakresie ukraińskiej historii i archeologii. W Charkowie, tak samo przy uniwersytecie, było założone Stowarzyszenie Historyczno-Filologiczne, zajmujące się etnografią ukraińską. Z 1843 roku działała również Kijowska Komisja Archeologiczna, na czele której w ciągu 10 lat stał W. Antonowycz. Za czas funkcjonowania komisji opublikowano dziesiątki tomów dokumentów archiwalnych o

przeszłości Ukrainy. W 1873 roku w Kijowie zaczyna swoją działalność Oddział Rosyjskiego Stowarzyszenia Geograficznego. Członkowie tego stowarzyszenia otwierali biblioteki i muzea, publikowali materiały archiwalne, lecz zakaz publikacji ukraińskich był znaczącą przeszkodą w ich działalności. W 1882 roku na mocy uczonych ukraińskich był założony miesięcznik „Kijewska Starina”, który został głównym organem ukrajinoznawstwa. Czasopismo było poświęcone badaniom politycznej, społecznej i kulturowej historii Ukrainy.

Pod koniec XIX wieku podobne stowarzyszenia pojawiają się także w innych miastach Ukrainy (w Charkowie, Odesie, Lwowie, Żytomierzu, Kamieńcu Podolskim oraz innych). Badacze ukraińscy wykonali ogromną pracę: napisano liczne opracowania, które odzwierciedlały historyczne i kulturalne życie narodu ukraińskiego w przeszłości i współczesności.

W celu odrodzenia kultury narodowej, stworzenia warunków do kształtowania się „twórczego potencjału inteligencji artystycznej i studenckiej” w drugiej połowie XIX wieku na Ukrainie pojawiają się różnorodne artystyczne, kulturalno-edukacyjne i oświatowe stowarzyszenia, które łączyły artystów, pisarzy, muzyków, naukowców i amatorów dla współpracy. Członkowie stowarzyszeń próbowali zademonstrować publiczności dorobki twórczości narodowej i wysoki poziom mistrzostwa aktorów, muzyków, artystów (Грица (ред.)1990: с. 317).

Myśl muzyczno-krytyczna nabiera znaczenia społecznościowego, pojawiają się nowe badania w dziedzinie artystycznej.

W lata 60-te XIX wieku została założona liberalno-burżuazyjna organizacja „Hromada” („Społeczność”). Oprócz liberałów burżuazyjnych do stowarzyszenia wchodził przedstawiciel młodzieży radykalno-demokratycznej. Do demokratycznego skrzydła „Starej Hromady” należał zwłaszcza wybitny ukraiński kompozytor Mykoła Łysenko. Podobne stowarzyszenia istniały we wszystkich miastach Ukrainy i odgrywały znaczącą rolę w rozwoju społeczno-politycznym i kulturalnym.

Głównym celem działalności organizacji było założenie niedzielnych szkół, dydaktycznej i naukowo-populnej literatury w języku ukraińskim, gromadzenie

materiałów etnograficznych itp. (Миклашевський 1913: с.82). Członkami „Hromad” byli przedstawiciele wiodącej inteligencji, profesorowie uniwersytetów, dramaturgowie, działacze teatralni i muzyczni (M. Starycki), znaczącą rolę odgrywali mecenas (M.Tarnowski, M.Semyrenko, E. Czykałenko).

Pragnąc przybliżyć sztukę i kulturę do szerokich warstw społeczeństwa wiodące działacze kultury domagają się otwarcia Domów Narodowych, Audytorii Narodowych w kilku innych miast, gdzie odbywają się ogólnodostępne koncerty, przedstawienia, różnorodne czytania narodowe i wykłady. Takimi właśnie były Lukjanowski Dom Narodowy i Dom Audytorium Narodowego w Kijowie, miejskie Audytoria w Odesie itp. (Цвірюх 1999: с.63)

Oświatowe inicjatywy działaczy artystycznych w Odesie realizowały się w organizacji różnych stowarzyszeń oświatowych. Tak, na przykład, w 1864 roku przez kompozytora P. Sokalskiego i jego jednomyślników założono „Stowarzyszenie amatorów muzyki”. Celem działalności tego stowarzyszenia było złączenie działaczy muzycznych, odnowienie życia muzycznego miasta; właśnie na jego mocy były otwarte klasy muzyczne, stworzono chór i orkiestrę.

W 1865 roku przez grupę inteligencji odeskiej zostało stworzone „Stowarzyszenie sztuk pięknych”, do którego weszli muzycy, architekci, artyści, badacze, uczeni, dziennikarze. Na czele tego stowarzyszenia stał księżę S. Woroncow, a wice-prezesem – F. Morandi; członkowie zajmowali się organizacją wystaw, posiedzeń literacko-dramaturgicznych, przedstawień, a w 1865 roku otworzyli szkołę muzyczną.

Pod koniec XIX wieku w Odesie istniało wiele organizacji oświatowych i charytatywnych, podstawą działalności których była promocja sztuki muzycznej. Tak w oparciu o „Słowiańskie Stowarzyszenie Charytatywne” otworzono „Krąg Miłośników Muzyki Rosyjskiej”, na mocy którego inscenizowano opery rosyjskich kompozytorów. W ten sam okres czasowy w Odesie powstaje również „Stowarzyszenie Słowiańsko-Ruskiego Śpiewu Chóralnego”, na koncertach którego

poraz pierwszy dla słuchaczy miasta wykonano utwory M. Glinky oraz O. Dragomyżskiego.

Wśród stowarzyszeń muzycznych Charkowa warto wyróżnić chociażby amatorski krąg pod kierownictwem P. Krawcowa, który powstał w 1897 roku. Przy owym kręgu pracowała orkiestra symfoniczna, orkiestra bałałajkarzy i mandolinistów, klasy operowe, w repertuarze których było ponad dziesięć oper.

W 1894 roku w Kijowie założono „Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne”, do którego wchodziłi zarówno artyści, jak i pisarzy. Stowarzyszenie miało trzy działy: muzyczny, literacki, artystyczny. Członkami tego stowarzyszenia byli wiodące ukraińscy inteligenci: M. Łysenko, M. Starycki, Ł. Ukrainka, O. Pczilka, M. Tutkowski i in. Coniedzieli ten związek działaczy organizowywał różne koncerty, wieczory muzyczno-literackie, dyskusje i czytania literackie, konkursy muzyczne i literackie itp.

Analogiczne Stowarzyszenie było założone w Odesie 1897 roku, w skład którego weszła wiodąca inteligencja miasta: I. Bunin, A. Kipen, M. Kropywnycki i in.

Swoją działalność organizacja zaczęła w 1898 roku. Urząd imperium rozpatrywał progresywny kierunek działalności Stowarzyszenia jako niebezpieczny w stosunku do istniejącego ustroju. W 1905 roku do gubernatora kijowskiego nadeszła petycja policji o zamknięciu Stowarzyszenia jako „kręgu przeciwpamięstwowego”.

Aktywizacja muzyczno-teatralnego życia znacznie sprzyjała rozwojowi sztuki muzycznej w drugiej połowie XIX wieku, kiedy stwożono odpowiednie warunki do rozbudowy teatru narodowego. W lata 60-70 -te sztuka teatralna ostatecznie przenosi się z siedzib szlachty i magnatów do dużych miast, gdzie utrwalają się podstawowe formy teatralnego ruchu muzycznego. W 1864 roku we Lwowie przy stowarzyszeniu „Ruska Biesiada” było stworzono pierwszy stacjonarny profesjonalny teatr muzyczno-dramatyczny. Do jego repertuaru wchodziły przedstawienia I. Kotlarewskiego, H. Kwitky-Osnowianienka, T. Szewczenki, utwory z muzyką M. Werbyckiego, I. Ławrińskiego, W. Wachnianina i in.

Głównymi ośrodkami sztuki teatralnej na Ukrainie w drugiej połowie XIX wieku zostają takie miasta, jak Kijów, Odesa i Charków, gdzie działalność trup amatorskich przybiera wielką skalę. Głównie to były trupy muzyczno-dramatyczne, które tworzyły się w orarciu o muzykowanie domowe, przy zespołach chóralnych i związkach muzycznych. Wśród aktorów trup amatorskich nierzadko znajdowały się utalentowane osoby, znakomici śpiewacy i aktorzy. Do repertuaru wchodziły utwory muzyczne, wodewile ukraińskich i rosyjskich kompozytorów. Grupy amatorskie miały tournée po całej Ukrainie, najczęściej w celu charytatywnym.

Z 1876 po 1881 rok przez urząd cesarski zakazano przedstawienia ukraińskie, które prawie wcale zniknęły z repertuaru obecnych w tamtych czasach teatrów. Ten zakaz spowodował znaczne zahamowanie procesu rozwoju teatru muzycznego.

Czynnikiem decydującym i jednocześnie jednym z ustępstw rządu cesarskiego co do rozwoju ukraińskiego teatru zostało wydane pozwolenie na wykorzystanie języka ukraińskiego na scenie. To było wyjątkowo ważnym wydarzeniem społecznym, ponieważ wpływ teatru wykraczał daleko za ramy artystyczne i w duszach wielu Ukraińców iskra tożsamości narodowej często przebłyskiwała podczas oglądania gry, sprawnie wykonywanej w języku ojczystym. (Цірих 1999: c.72).

Pod koniec XIX wieku powstają profesjonalne trupy dramatyczne, na czele których stali koryfeuszy sceny ukraińskiej: M. Kropywnycki, M. Sadowski, M. Starycki, P. Saksahański. W trupach profesjonalnych wysokie mistrzostwo aktorskie łączyło się ze sztuką śpiewu, co spowodowało rozwój teatru jako muzyczno-dramatycznego. To właśnie tutaj zaczynały swoje życie opery M. Łysenki, M. Arkasa oraz innych kompozytorów ukraińskich.

W 1890 roku powstało „Stowarzyszenie Artystów Rosyjsko-Małosyjskich ” pod naczelnictwem P. Saksahańskiego. Skład stowarzyszenia został sformowany z nielicznej grupy aktorów trupy M. Sadowskiego. W 1900 roku trupa została tym ośrodkiem, wokół którego łączyli się wiodące działacze ukraińskiego teatru: M. Kropywnycki, M. Zańkowiecka, M. Sadowski, P. Saksahański, I. Karpenko-Kary. Wielką uwagę w tej trupie zwracano na śpiew . Większość artystów dysponowali

pięknymi głosami, posiadali przygotowanie wokalne i techniczne (Гнидь 1997: с.274).

Stworzone od ponad stu lat trupy nie były stałe według składu i form organizacji, aczkolwiek istniała plejada wybitnych artystów i reżyserów, którzy przechodzili od jednego do drugiego związku i stanowili podstawę twórczego kontyngentu teatru koryfeuszy, wyznaczając jego poziom profesjonalny. Wśród artystów wiodących ukraińskich trup byli ludzie z przepięknymi głosami, którzy świetnie sobie radzili z mistrzostwem wokalnym. Głównym wymaganiem do abiturientów zespołów teatralnych był dobrze postawiony głos i muzykalność, ponieważ nie istniało podziału na aktorów dramatycznych i aktorów-śpiewaczy. Działalność wybitnych ukraińskich śpiewaczy sprzyjała popularyzacji wokalnej sztuki narodowej jak na Ukrainie, tak i za jej granicami.

Ważne miejsce w rozwoju sztuki muzycznej na Ukrainie miało otwarcie w miastach Ukrainy wydziałów Rosyjskiego Stowarzyszenia Muzycznego (RSM). Głównym celem działalności stowarzyszenia była organizacja koncertów dla szerokiego kręgu słuchaczy, promocja utworów rosyjskich i zachodnioeuropejskich kompozytorów, podniesienie poziomu wykonania, otwarcie uczelni muzycznych.

Z inicjatywy wydziału Rosyjskiego Stowarzyszenia Muzycznego na Ukrainie zaczynają otwierać teatry Opery Rosyjskiej. Tak, 27 października 1867 roku w Kijowie otworzono pierwszy teatr opery na Ukrainie.

W 1863 roku wydział RSM otworzono w Kijowie. Na czele go stał R. A. Prefing – wykładowca śpiewu chóralnego w Instytucie Szlachetnych Dziewic, wysokowykształcony i utalentowany człowiek. Przy Wydziale stworzono chór z amatorów pod kierownictwem W. Stanisławskiego oraz orkiestrę, złożonej z muzyków byłej orkiestry prywatnej, która należała do szlachcica P. Łopuchina (Миклашевский 1913: с.17). Do składu Wydziału Kijowskiego RSM wchodził działacze sztuki, znani kompozytorzy, muzycy. Zauważalny ślad w historii działalności stowarzyszenia pozostawili I. Altani, W. Kołogrywow, W. Puchalski,

O. Wynohradow oraz in. Przez niekróty czas do stowarzyszenia wchodził też M. Łysenko. .

Warto zauważyć, że działalność wydziałów RSM była skierowana na sztuczne zachamowanie rozwoju ukraińskiej sztuki muzycznej. W koncertach, organizowanych z inicjatywy RSM, utwory ukraińskich kompozytorów były wykonywane bardzo rzadko. Lekceważenie ukraińskiej kultury narodowej doprowadziło do tego, że jeden z jego aktywnych członków Kijowskiego Wydziału RSM, M. Łysenko, na znak protestu odmówił uczestnictwa w nim. .

Pozytywnym jednak był ten fakt, że stanowienie profesjonalnej edukacji muzycznej rozpoczynało się z działalności wydziałów RSM. Głównym celem swojej działalności członkowie stowarzyszenia widzieli w stworzeniu uczelni muzycznych oraz podniesieniu poziomu kulturalności w społeczeństwie ogólnie. Tylko z otwarciem szkoły muzycznej w Kijowie zaczyna się profesjonalna edukacja muzyczna na Ukrainie. Otwarte w najbardziej kulturalnych ośrodkach Ukrainy specjalne uczelnie muzyczne kierowały się w procesie nauczania jednym programem i statutem, wypracowanym dla uczelni średnich w Petersburgu i Moskwie. Absolwenci uczelni muzycznych zasilali szeregi profesjonalnych muzyków i wykonawców teatrów opery, orkiestr, zespołów, związków chóralnych, pracowali wykładowcami śpiewu i muzyki, prowadzili zespoły chóralne i kształcili się pod kierownictwem swych wykładowców. Istniejące w tamtych czasach uczelnie nie były wyłącznie muzycznymi, lecz przekazywały gruntowną wiedzę ogólnokształcącą i specjalistyczną z zakresu muzyki.

Wnioski. Tak więc, rozwój życia artystycznego na Ukrainie w drugiej połowie XIX wieku odbywał się w takich warunkach:

- źródłem ruchu społecznego w kraju staje się inteligencja, która występuje zarówno za rozwojem narodowym, jak i za sprawiedliwością społeczną;
- głębokie zmiany zachodzące w życiu społeczno-gospodarczym i społeczno-politycznym wywarły swój wpływ i na życie kulturalne w miastach Ukrainy. Ośrodkami rozwoju sztuki muzycznej na Ukrainie w drugiej połowie XIX wieku stają się Kijów, Charków i Odesa;

- w podnoszeniu się kultury artystycznej na Ukrainie ważną rolę odgrywał rozwój sztuki teatralnej. W połowie XIX wieku rozpowszechnia się działalność amatorskich kręgów muzyczno-dramatycznych, które stały się szkołą twórczości i mistrzostwa aktorskiego dla wielu ukraińskich działaczy teatralnych;

-najwyższym szczeblem w rozwoju ukraińskiej sztuki teatralnej w drugiej połowie XIX wieku stały się narodziny pierwszego narodowego teatru profesjonalnego, na czele którego stali koryfeuszy sceny ukraińskiej: M. Kropywnycki, M. Starycki, P. Saksahański, M. Sadowski. Wiądadą gwiazdą teatru ukraińskiego była Maria Zańkowiecka. Teatr koryfeuszy, zastępując wtedy nieobecny w tamtych czasach narodowy teatr opery, szeroko promował ukraińską sztukę operową, oznajmując słuchaczy z utworami ukraińskich kompozytorów;

- druga połowa XIX wieku – to okres rozkwitu ukraińskiej sztuki muzycznej, z którym są powiązane imiona takich mistrzów ukraińskich, jak P. Sokalski, P. Niszczyński, M. Werbicki i in. Wybitną osobistością wśród działaczy ukraińskiej kultury muzycznej jest M. Łysenko – założyciel ukraińskiej szkoły kompozytorskiej, człowiek odgrywający znaczącą rolę w podniesieniu ukraińskiej sztuki ludowej, wzroście bogatej kultury śpiewczej, rozwoju edukacji muzycznej.

Tak więc w drugiej połowie XIX wieku odbył się intensywny rozwój ukraińskiej kultury i sztuki narodowej. Razem z aktywizacją życia artystycznego w największych ośrodkach kulturalnych Ukrainy Wschodniej, zwłaszcza w Kijowie, Charkowie, Odesie, progresywne kręgi społeczności stają na czele rozbudowywania profesjonalnej edukacji muzycznej. Cechą wspólną i jaknajbardziej charakterystyczną w działalności stowarzyszeń, które istniały na Ukrainie w drugiej połowie XIX wieku, było wprowadzenie i połączenie wszystkich rodzajów sztuki, łączenie najlepszych kręgów społeczności, podniesienie poziomu kultury muzycznej, edukacji, promocja dorobku sztuki narodowej i światowej wśród szerokich warstw ludności.

Bibliografia:

1. Гнидь Б., *Історія вокального мистецтва, підруч. для вищ. навч. закл.*, НМАУ, Київ 1997
2. *Історія української музики, в 6 т.*, Грица Й. (ред.) та ін., Кінець XIX – початок XX ст., т.3, Наукова думка, Київ 1990.
3. Миклашевский Й., *Очерк деятельности Киевского отделения императорского Русского музыкального общества (1863 – 1913)*, По случаю исполнившегося 50-летия Киев. отд. ИРМО по поручению киевской дирекции, Київ 1913
4. Сірополко С., *Історія освіти в Україні*, Наук. думка, Київ 2001
5. Цвігун О., *Розвиток музичної освіти в навчальних закладах Києва (друга половина XIX – початок XX ст.)*, дис... канд. пед. наук: 13.00.04, Київ 1999

THE ROLE OF MUSICAL SOCIETIES IN THE DEVELOPMENT OF MUSIC EDUCATION IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Summary

The article examines the historical and cultural background of the formation and development of music education in Ukraine in the second half of the XIX century. The role of the progressive figures of culture and art, and they founded the cultural-educational societies and organizations in the formation of the national music school.

Keywords: musical education, culture, music, society, development, development, art, theatre.